

ІНФОРМАЦІЙНІ ЗВЕДЕННЯ ЯК ФОРМА ЗВІТНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ПЕРЕД ПАРТІЙНИМ КЕРІВНИЦТВОМ

У даній статті аналізується інформаційно-аналітична діяльність губернських надзвичайних комісій у I пол. 1920-х рр. на прикладі Донецької губНК. Джерельну базу статті складають звітні документи, що зберігаються в Державному архіві Донецької області. Визначаються ключові напрямки діяльності інформаційних відділів та основні форми звітності губернських НК перед партійними органами.

Ключові слова: інформаційно-аналітична робота; Губернська надзвичайна комісія; Губернський партійний комітет; губернські та повітові інформаційні трійки; державні інформаційні зведення та бюлетені.

В данной статье анализируется информационно-аналитическая деятельность губернских чрезвычайных комиссий в I пол. 1920-х гг. на примере Донецкой губЧК. Статья базируется на документах, которые хранятся в фондах Государственного архива Донецкой области. Определяются ключевые направления деятельности информационных отделов и основные формы отчетности губернских ЧК перед партийными органами.

Ключевые слова: информационно-аналитическая деятельность; Губернская чрезвычайная комиссия; Губернский партийный комитет; губернские и уездные тройки; государственные информационные сводки и бюллетени.

This article analyzes the information and analytical activities of the provincial emergency commissions in the first half of 1920, for example, the Province of Donetsk emergency committee. The article is based on documents that are stored in the collections of the State Archives of Donetsk region. Identify key areas of information units and basic forms of accountability of the provincial emergency commissions to the Party organs.

Key words: information and analytical activities; Provincial Emergency of Reference; Provincial Party committee; provincial and district triples; state newsletters and bulletins.

Якщо каральні функції органів державної безпеки, причини і трагічні наслідки масових репресій, пов'язані з ними нормативні та організаційно-розпорядчі документи знайшли своє певне відображення в науковій літературі, то інші важливі сторони діяльності колишніх спецслужб досі залишаються поза увагою дослідників. Мова йде, в першу чергу, про інформаційну роботу, яка не лише дозволяла відслідковувати ситуацію в Україні у цілому і в кожній губернії зокрема. Ця робота значною мірою впливала також на формування внутрішнього і зовнішнього курсу партійно-державного керівництва країни, визначала конкретні практичні кроки місцевого керівництва.

Теми інформаційно-аналітичної роботи Всеукраїнської надзвичайної комісії (далі – ВУНК) та форм звітності зокрема торкалися у своїх роботах такі дослідники, як А.М. Плеханов [1], В.В. Ченцов [2], І.Г. Білас [3], В.М. Нікольський [4],

Ю. Шаповал, В. Пристайко, В. Золотаренко [5], Р. Подкур [6].

Надзвичайні комісії (далі – НК) були засобом здійснення партійної політики, оскільки всі кадрові, функціональні та організаційні питання НК знаходились у підпорядкуванні комуністичних інстанцій. ЦК РКП(б) вказував: «НК створені, існують і працюють лише як безпосередні органи партії, за її директивами і під її контролем» [7]. На місцях губернські, повітові НК, політбюро при повітовій міліції, уповноважені НК, в першу чергу, виконували партійні директиви.

Координація діяльності чекістів Росії й України проводилася, перш за все, партійними органами. Директиви ЦК КП(б)У націлювали комуністів: «Якщо формально відповідальність за успіх боротьби з контрреволюцією лягає на НК і особливі відділи, то фактично відповідальність несе наша партія» [8]. Поточна діяльність Цупнадкому проходила під безпосереднім контролем ЦК КП(б)У,

який постійно вимагав від чекістських органів звітів, доповідей, повідомлень про виконану роботу. А партійні інстанції, в свою чергу, зобов'язані були надавати всебічну допомогу чекістським колективам [9].

Необхідно відзначити, що завдання проведення інформаційно-аналітичної та оперативної роботи знайшли своє відображення вже в перших нормативних документах, що визначали діяльність надзвичайних комісій. Так у «Положенні про Надзвичайні комісії 1 червня 1918 р. вказувалося, що Комісії повинні повсякчасно здійснювати:

«...б) нагляд за місцевою буржуазією і за спрямуванням в її середовищі контрреволюційної роботи;

в) доведення до відома місцевої і центральної влади про вчинені безпорядки та припинення їх...» [10].

Особливі вимоги висувалися перед повітовими та волосними комісарами, які мали здійснювати нагляд за порядком у своєму районі, стежити за тим, щоб не було антирадянської агітації, здійснювати нагляд за ворогами радянської влади. При цьому волосний комісар зобов'язувався надавати щотижня зведення повітовій комісії про всі події, що відбулися на його території. У свою чергу, повітові комісари або комісії повинні були подавати раз на два тижні в губернську надзвичайну комісію (далі губНК) розгорнуті доповіді з різнобічним висвітленням політичного, соціально-економічного життя повіту.

У травні 1921 р. було проведено реорганізацію Центрального апарату відомства, яка більш чітко розмежовувала повноваження і обов'язки між окремими підрозділами. У складі ВУНК було створено три основних управління: адміністративно-організаційне, секретно-оперативне, економічне та два допоміжних відділи – загальний і господарський.

У масштабах губернських надзвичайних комісій здійснення інформаційно-аналітичної та оперативної роботи покладалося на таємно-оперативні відділи [11].

Щодо наступних реорганізацій, з точки зору дослідника О. Кокуріна, напрямки діяльності зазначених відділів чи сфера інтересів радянських органів державної безпеки залишалися незмінними (крім їх назв) і завжди знаходили своє оформлення в тому чи іншому структурному підрозділі центрального чи місцевого апаратів держбезпеки [12]. Наприклад, структура Державного політичного управління (далі – ДПУ) мало чим відрізнялася від ліквідованої Всеросійської надзвичайної комісії (далі – ВНК). Лише в 1922 р. у його складі були контррозвідувальний та юридичний відділи.

З перших кроків діяльності органів державної безпеки існувала практика звітності губернських надзвичайних комісій перед партійними органами. Донецька губернська надзвичайна комісія не була винятком.

Серед важливіших обов'язків органів ВНК-ОДПУ було надання всебічної інформації радянським та партійним органам про міжнародне становище, внутрішню ситуацію в країні тощо. В одному зі своїх наказів 1921 р. Ф.Е. Держинський писав про те, що запланована величезна інформаційна робота, саме це питання вийшло після Громадянської війни на перший план. Передбачалося, перш за все, оперативне спостереження за усіма процесами, що відбувалися у державі [13].

Керівники чекістського відомства піклувалися про те, щоб інформація була активно використана партійними, радянськими та господарськими органами. 13 січня 1925 р. партійне керівництво звернуло увагу всіх губернських та обласних виконкомів на те, щоб місцеві органи влади у повній мірі використали інформаційні зведення ОДПУ та вжили заходів за фактами «засилля в сільрадах та волвиконкомах сторонніх радянській владі елементів, своїми вчинками, що дискредитували радянський апарат» [14].

Аналізуючи характер інформаційної роботи чекістів Донецької губернії у 1921-1925 рр., треба відмітити, що основними її напрямками були збирання відомостей: по-перше, про ставлення до нововведень радянської влади, насамперед до впровадження НЕПу; по-друге, про підривно-діяльність різних організацій та угруповань, про духівництво, а також про стан освіти, медицини, торгівлі тощо. Таким чином, інформаційна робота органів держбезпеки охоплювала усі сторони суспільного життя губернії.

У складі губНК інформаційну роботу вели інформаційні відділення, у яких було по 3 представники. Кожен член трійки відповідав за свою частину інформації: представник губернського комітету (далі губком) – за відомості про стан речей у партійних організаціях, представник губвиконкому – про стан радянської роботи у губернії. Вони, в свою чергу, використовували інформацію усіх громадянських і військових установ, яка надавалася в губернський комітет та виконавчий комітет (далі – виконком) кожні три дні [15].

ГубНК, перш за все, отримувала відомості від своєї агентури. З кінця 1922 р. інформація почала надходити від агентурно-інформаційної частини органів особливого призначення про контрреволюційну діяльність, про політично неблагонадійних осіб і т. п. [16]. Для цього на підприємствах, організаціях, установах, місцях проживання громадян утворилася спеціальна мережа уповноважених, їх помічників та інформаторів, що працювали в напрямку виявлення та збору інформації [17]. Така робота завжди надає несистематизований та уривчастий матеріал, але при вмілому керівництві та ретельному виученні результатів даних ця інформація являє собою вагомий цінність. У циркулярі Губкому КП(б)У від 19 листопада 1923 р. зазначалось: «За наявності уваги з боку партійних органів вказана робота може бути виконана органами ДПУ та вищі

партійні і радянські органи будуть знати, що відбувається на місцях» [18].

Як було зазначено вище, у травні 1921 р. було проведено реорганізацію органів держбезпеки. У той же час, спираючись на циркуляр ЦК РКП(б), з метою найбільш повного висвітлення політичного та економічного становища країни для вчасного прийняття необхідних заходів, був створений спеціальний апарат, який зайнявся збиранням та узагальненням різноманітних відомостей. 16 червня 1921 р. у Донецькій губернській надзвичайній комісії була прийнята телеграма з Харкова за підписами голови ВУЦВК, заступника ВУНК та секретаря ЦК КПУ, де відмічалось: «З метою правильної постановки взаємного інформування місця і центру ВУЦК, ЦК КПУ, ВУНК пропонує вам негайно організувати губернські трійки з держінформації» [19].

Отже, у кожній губернії були утворені інформаційні трійки, що склалися з завідувача відділу управління Губвиконкому, завідувача інструктороргвідділу губкому та члена колегії губНК. Члени трійки несли колективну відповідальність за надану інформацію [20]. Процеси здобування і добирання матеріалів для звітності перед партійними органами у цілому лягали на державні трійки, члени яких були зобов'язані слідкувати за правильним, своєчасним наданням телеграфом коротких відомостей до інформаційного відділу губНК. Цю інформацію кожна трійка подавала у вигляді триденних зведень – одного з видів звітності про стан губернії. В них була зібрана інформація про події в повітах та окремих містах губернії. Усі зведення повинні були йти за трьома підписами [21].

У більшості випадків державні трійки задовольнялись загальними висновками, у кожному новому зведенні повторювались відомості попереднього періоду. Наступною вадою держзведень було те, що в них був відсутній конкретний матеріал, який би ілюстрував хід подій, не було кількісних даних з таких губернських кампаній, як продподаток, допомога голодуючим тощо [22].

11 січня 1922 р. у телеграмі № 82 трійкам пропонувались головні принципи складання зведень (протокол ВУНК № 105):

- у повідомленнях, де потрібно, надавати чисельні показники, порівнювати їх з попереднім періодом;
- наводити конкретні факти, які б характеризували ставлення робітничих мас до радянської влади.

Трохи пізніше, у лютому 1922 р., були розіслані копії телеграми по всіх повітах з пропозицією від Губвиконкому, Губернського партійного комітету (далі – Губпарком) та ДонгубНК організувати повітові інформаційні трійки на кшталт губернських [23]. Ситуація в повіті розкривалась шляхом надавання інформації почергово про кожний повіт, про різні сфери його життя. Піднімалися такі питання, як політичне

становище, економічна та продовольча ситуації, санітарна обстановка, робота продорганів, радянське будівництво, політичні партії та групи, контрреволюційні явища, кооперація, спекуляція, робота радянських установ, військовий стан, промисловість, стан сільського господарства, бандитизм, духівництво. Інформація надавалась кожні два тижні по всіх повітах без винятку, але не завжди були висвітлені усі галузі життя губернії [24].

Трійки також готували і двотижневі бюлетені із загальними висновками, розпочатими та запланованими заходами. Підготовка та доставка відомостей реалізовувались через відповідні інформаційні відділи установ. Але ж для аналізу зібраних матеріалів інформаційні трійки не мали спеціальних штатів, а використовували апарати губНК. Після проведеного аналізу трійками при губНК (губернськими відділами ДПУ) уся інформація узагальнювалась та телеграфно передавалась до Губпаркому та до оперативного відділу ВУЦК-ДПУ, що знаходилась в Харкові, після чого – до ЦК КП(б) України у вигляді інформаційних зведень. Вимога безпосередньої посилки держзведення до Москви була відмінена [25].

Зведення від державних трійок завжди перевірялися та аналізувалися головою Донецької губернської надзвичайної комісії особисто, в деяких випадках перевірку робив його заступник. Після чого губернські надзвичайні комісії складали свої інформаційні зведення, вони і були звітами перед партійними органами. Крім голови, звіт підписували завідувач таємно-оперативного відділу і секретар. Якщо це була копія звіту, її завіряли печаткою комісії та підписував інформатор. Ці документи теж надходили до Губпаркому, вони містили більш розгорнуту, більш повну картину про події в губернії.

Отже, в основному застосовували дві форми звітності ВУНК перед партійними органами. Це державні інформаційні зведення та інформаційні бюлетені.

Держінформзведення Донецької губернської НК направлялись до Губпаркому. У кожному зведенні надавались відомості про повіти: Таганрозький, Луганський, Бахмутський, Гришинський, Юзівський, Дебальцевський, Маріупольський, Старобільський, Слов'янський, Олександрогрушевський. У деяких зведеннях були окремі дані про деякі головні міста, такі як Юзівка, Гришино, Горлівка, Костянтинівка, Лисичанськ, Бахмуті, Шахти, Таганрог, Дебальцеве та ін.

Під час підготування інформаційних звітів, перш за все, для вищого політичного керівництва країни, документи, особливо про роботу органів безпеки, ретельно оброблялись, тому що отримана інформація була основою для прийняття важливих рішень. Але ж інформзведення трійок мали певні недоліки. У зв'язку з цим, нерідко поступали до керівників окружних відділів ДПУ телеграми з зауваженнями щодо запропонованих зведень і з вимогою більш уважно поставитися до складання держінформзведень, щоб вони дійсно відображали

життя та становище округу: «Зведення повинно мати фактичний і стислий характер. До сьогодні ж спостерігається явище, що в більшості випадків замість того, щоб поповнити та прослідкувати, чи відображає складене держзведення усе, що відбувається на території округу, надані окр-комами та виконкомами товариші лише підписують документ, не даючи достовірної оцінки тому, що відбувається» [26].

Перші такі звіти увійшли в практику на початку серпня 1921 р. Усі вони надсилалися в Губернський партійний комітет під грифом «Цілком таємно». В основі звітів був закладений принцип викладання інформації про ситуацію в губернії по повітах.

Починаючи з 5 серпня 1921 р., звіти від губернських трійок надходять до Губпаркому майже кожного дня, як і від повітових трійок. Але, аналізуючи загальні звіти Донецької губернської трійки, можна помітити, що деякі повіти не завжди віддавали належне написанню зведень. Тоді наприкінці зведення зазначалось: «З інших районів на момент складання зведення відомості не надходили». Найбільше інформації про політичне та економічне становище надано від Юзівського та Луганського повітів. Для порівняння: за період з 5 серпня до 21 вересня 1921 р. від Юзівського повіту надійшло 20 зведень, Луганського – 19, Таганрозького – 18, Старобільського – 17, Дебальцевського та Бахмутського – по 16, Слов'янського – 12, Маріупольського – 6, Гришинського – 4, Олександро-Грушевського – 3 [27]. Таке необов'язкове ставлення до звітів, скоріш за все, обумовлювалось тим, що не було цікавих, нових подій, які б були корисні для Губпаркому, або з якихось причин зведення затрималось та не дійшло своєчасно.

В основному у звітах містилася інформація про діяльність бандитських угруповань у повітах, хоча існували й окремі форми зведень від ДонгубНК. Наприклад, «Сводки о бандитизме», які надходили до повітових партійних комітетів та повітових НК [28], а також матеріали з назвою «Движение бандитизма по Донецкой губернии» направлялись до Губпаркому через кожні два тижні. Відповідальними за інформацію, що містилась у звітах, були: Голова ДонгубНК, начальник таємно-оперативного відділу та начальник інформаційного відділу ДГНК [29].

Є також відомості про робоче становище на виробництві, наприклад, на заводах, вугільних родовищах, на копалинах, інформація про відвантаження вугілля та роботу залізничних станцій, інформація про настрої робітників та селян. Є, наприклад, дані про організацію мітингу робітників 5 вересня 1921 р. у Дебальцевському повіті з гаслами проти радянської влади. Причиною виступу було незадоволення своїм матеріальним становищем. У результаті мітингуючих розігнали, а десятеро з них заарештували [30]. Із інформзведення № 7 за 27-30 січня 1922 р. дізнаємося про

те, що в цей період у Юзівці відбулися страйки на декількох виробничих підприємствах.

У цьому ж звіті міститься інформація про те, що активізувалась робота евангелістів та посилюється їх вплив серед населення. Двічі на тиждень вони організовували збори, де у проповідях висловлювали свої антирадянські погляди [31]. Тобто у зведеннях торкалися і таких питань, як контрреволюційна та антирадянська діяльність.

Про антирелігійні кампанії існує небагато інформації. У короткому звіті за 8 вересня 1921 р. тільки констатується факт проведення такої акції [32]. А 15 травня 1922 р. до Губпаркому надійшло інформзведення Донгубвідділу ДПУ щодо вилучення коштовностей із церков Донецької губернії за період з 3 до 10 травня 1922 р., операція торкнулася таких міст, як Маріуполь, Слов'янськ, Гришине, Таганрог, Луганськ та Шахтне. У нашому розпорядженні є копія зведення, яка була завірена печаткою та підписом секретаря. Під зведенням в оригіналі повинні були стояти підписи начальника Донецького губернського відділу ДПУ, начальника секретно-оперативної частини та начальника інформаційного відділення [33].

Щодо економічної та продовольчої ситуації по губернії повідомляли, що не вистачало продовольства, не було вдосталь хліба, деякі підприємства Юзівського повіту взагалі не забезпечувалися продовольством [34]. У зв'язку з такими умовами виникала ситуація голоду, про яку з січня 1922 р. частіше звітують трійки перед партійними органами. Наприклад, таке повідомлення з Маріуполя: «Голод з кожним днем посилюється. Населення харчується сурогатами, спостерігається вживання до їжі коней, кішок, на цьому ґрунті дуже розвинена епідемія висипного тифу» [35].

Достатньо часто згадувалось про ставлення селян до продподатку та про засуху і посівну кампанію: у 1921 р. не вистачало посівного матеріалу [36]. Не залишались без уваги і такі питання, як робота комуністичних осередків на підприємствах [37], санітарна обстановка в губернії [38], робота радянських установ тощо [39].

З кінця вересня 1921 р. складаються держінформзвіти, в яких більш широко описується стан губернії не тільки по повітах, але і по окремих рубриках.

У таких документах можна знайти відомості за 1921 р. про ціни на продукти та промислові товари першої необхідності [40], про хід епідемії в Луганському повіті [41], наводиться таблиця з даними по районах про здобування та витрачання на власні потреби вугілля [42].

Ще однією формою звітності губернських надзвичайних комісій перед партійними органами були інформаційні бюлетені.

Інформбюлетені від військової групи Донецької губернської надзвичайної комісії містили у собі цілком таємну інформацію про стан військових частин. Вони надавали відомості про шпигунську діяльність, про функціонування

нерадянських партій, революційних органів і окремих осіб, органів постачання та зв'язку, штабів, заводів, санчастини. Був також огляд про стан військових частин, їх життя, відомості про контрреволюціонерів, що мали зв'язок з закордонном та коротка примітка про політичний стан губернії. Підписувався документ, знову ж таки, головою Донецької губернської надзвичайної комісії, начальником таємно-оперативного відділу та начальником інформаційного відділу [43].

У березні 1922 р. ці бюлетені трансформувалися у двотижневі бюлетені інформації Особливого відділу Донецького губернського відділу ДПУ України [44]. 3 травня 1922 р. бюлетені з інформацією по Донецькій губернії склалися за тією ж схемою (по окремих рубриках), носили загальний характер, але тепер посилалися до партійних органів раз на місяць. У них є дані про роботу Донецького губернського відділу ДПУ. Наявні достатньо розгорнуті звіти по кожному відділу ДПУ, як-то: організаційний, адміністративний, реєстраційно-статистичний, інформаційний, а також політвідділ, господарський та підвідділ з боротьби з бандитизмом [45].

Існували бюлетені, які містили інформацію з окремих вузьких питань. Наприклад, 4 листопада 1925 р. від Артемівського окрвідділу ДПУ був направлений інформбюлетень на ім'я секретаря Округжому КП(б)У товариша Міхійенка про

настрої та розмови мас у зв'язку зі смертю М.В. Фрунзе [46] або про страйк на окремій дільниці Маріупольського заводу [47].

Треба відзначити, що були і деякі прогалини в роботі інформаційної частини каральних органів: надання не завжди повних даних стосовно подій, що відбуваються, часто у кожному новому зведенні повторювалися відомості про попередній період, були відсутні чисельні показники.

Отже, можна зробити висновок, що інформаційні трійки відігравали значну роль у процесі збирання інформації для складання звітної документації губернських НК, які рапортували перед партійними органами. Зведення від трійок мали стислий характер, але більш-менш чітко ілюстрували ситуацію у кожному повіті та були основою для прийняття важливих рішень вищими партійними органами. Інформаційно-аналітичний напрямок діяльності органів державної безпеки мав неабияке значення для отримання відомостей про стан різних сфер життя губернії. Але все ж таки звітні документи, такі як інформаційні зведення та бюлетені, що складалася на прохання партійних органів, давали можливість проаналізувати події та процеси, які відбувалися в усій губернії та в кожному повіті зокрема. Завдяки роботі інформаційних трійок та інформаційного відділу ВУЧК-ДПУ можна було прослідити ситуацію в Україні в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Плеханов А.М. ВЧК-ОГПУ: Отечественные органы государственной безопасности в период новой экономической политики. 1921-1928 / А.М. Плеханов. – М.: Кучково поле, 2006. – 704 с.
2. Ченцов В.В. Політичні репресії в радянській Україні в 20-ті роки / В.В. Ченцов. – Тернопіль: Збруч, 1999. – 481 с.
3. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953 рр.: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2-х книгах. – Кн. 1 / І.Г. Білас. – К., 1994. – 432 с.
4. Нікольський В.М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження / В.М. Нікольський. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – 624 с.
5. Шаповал Ю., Пристайко В., Золотаренко В. «ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи» / Ю. Шаповал, В. Пристайко, В. Золотаренко. – К.: Абрис, 1997. – 608 с.
6. Подкур Р. Інформаційно-аналітична робота як один з напрямків діяльності спецслужб в 20-30-х роках / Подкур Р. // З архівів ВЧК-ГПУ-НКВД. – № 1-2. – 1998. – С. 343-356.
7. Ченцов В.В. Вказ. праця. – С. 29.
8. Там само. – С. 31.
9. Там само. – С. 32.
10. Подкур Р. Вказ. праця. – С. 342.
11. Шаповал Ю., Пристайко В., Золотаренко В. Вказ. праця. – С. 221.
12. Лубянка: ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МГБ-МВД-КГБ: 1917-1960: Справочник / Сост. А.И. Кокурин, А.В. Петров. – М.: Международный фонд «Демократия», 1992. – С. 9.
13. Дзержинский Ф.Э. Избранные произведения. – Т. 1. – М.: Политиздат, 1964. – С. 172.
14. Плеханов А.М. Вказ. праця. – С. 482.
15. Там само. – С. 481.
16. Там само. – С. 482.
17. Подкур Р. Вказ. праця. – С. 345.
18. Державний архів Донецької області. – Ф. 1, оп. 1, спр. 1442, арк. 2.
19. Там само. – Спр. 640, арк. 8.
20. Там само.
21. Там само. – Спр. 627, арк. 145.
22. Там само.
23. Там само. – Спр. 1107, арк. 21.
24. Там само. – Арк. 46-142.
25. Там само. – Спр. 640, арк. 8.
26. Там само. – Спр. 1442, арк. 1.
27. Там само. – Спр. 627, арк. 6-36.
28. Там само. – Арк. 33.
29. Там само. – Арк. 31 та спр. 1107, арк. 17.
30. Там само. – Спр. 627, арк. 26.
31. Там само. – Арк. 146.

32. Там само. – Арк. 27.
33. Там само. – Спр. 1107, арк. 188.
34. Там само. – Спр. 627, арк. 23.
35. Там само. – Арк. 146.
36. Там само. – Арк. 39.
37. Там само. – Арк. 41.
38. Там само. – Арк. 40, 113.
39. Там само. – Арк. 38.
40. Там само. – Спр. 1107, арк. 5.
41. Там само. – Арк. 12.
42. Там само. – Арк. 26.
43. Там само. – Арк. 15.
44. Там само. – Арк. 170-230.
45. Там само. – Арк. 232-245.
46. Там само. – Ф. 8, оп. 1, спр. 133.
47. Там само. – Ф. 1, оп. 1, спр. 627, арк. 23.

Рецензенти: д.і.н., проф. В.М. Нікольський,
д.і.н., проф. А.Г. Морозов

© Мальцева С.В., 2010

Стаття надійшла до редколегії 18.02.2010 р.